

LIVIA AUGUSTA

De machtigste vrouw
van Rome

Matthew Dennison

LIVIA AUGUSTA

Matthew Dennison

LIVIA
AUGUSTA

*De machtigste
vrouw van Rome*

KOSMOS

Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen

© Kosmos Uitgevers, 2015
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.kosmosuitgevers.nl
www.boekenwereld.com

Oorspronkelijk gepubliceerd door Quercus in 2010 onder de titel
Empress of Rome: The Life of Livia
© Matthew Dennison, 2010, 2011

Vertaling Roelof Posthuma
Omslagontwerp Julie Bergen, Riverside Studio
Omslagfoto Bridgeman Images / *Empress Livia attending grape harvest on hills of Grignano* door
Cesare dell'Acqua (1821-1904)
Typografie binnenwerk GBU grafisch compleet

De rechten van de Nederlandse vertaling berusten bij Kosmos Uitgevers

ISBN 978 94 0190 513 8
ISBN e-book 978 94 0190 514 5
NUR 683

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Voor Gráinne

Net als Livia '*probitate, forma [mulierum] eminentissima*'

'Die literaire bijeenkomsten werken een beetje op mijn zenuwen,' zei Judy.

'Soms zou ik willen dat ik met een loodgieter was getrouwd.'

'Mijn lief, zelfs van een loodgieter kun je je voorstellen dat hij een zekere
interesse voor zijn werk heeft,' zei Arnold met een zuinig glimlachje.

'Ja, maar een loodgieter is klaar met zijn werk als hij klaar is,' antwoordde Judy.

'En loodgieten is niet het enige waar hij altijd over praat of aan denkt. Hij gaat
niet naar loodgieterslunches, loodgietersdiners en loodgietersgesprekskringen.

Hij geeft geen lezingen over loodgieten.'

Richmal Crompton, *Family Roundabout*, 1948

Inhoud

Van de schrijver	8
Stamboom	12
Inleiding ‘Hij hakte de stamboom omver’	14
1 ‘Superbissima’	18
2 In den beginne... waren er de Claudii	27
3 ‘Vrij van schuld’	37
4 ‘Mannelijke denkkraft’	46
5 Een jongeman uit een edel geslacht, met aangeboren talent en bescheidenheid?	55
6 ‘De nacht zou eeuwig duren’	63
7 Vluchteling	70
8 ‘De grilligheid van het lot’	77
9 ‘Een voorbijvliegende adelaar’	85
10 De prijs van comfort	94
11 ‘Geen magische incantatie zal je een moeder maken’	102
12 Aan de zijde van de godin	110
13 Onschendbaar	119
14 ‘Een lieflijk uitzicht met minimale kosten’	127
15 ‘Een man en zijn familie dienen als partners samen te leven’	134
16 ‘Ze dwongen hem, naar het scheen, om de alleenheerschappij te accepteren’	143
17 ‘Geboren uit zijn heilige bloed’	152
18 ‘Haar heilige ambt’	160
19 ‘Als jou iets overkomt... is dat ook mijn einde’	168
20 Drie steden in Judea	176
21 ‘De man in een dergelijke verbintenis zou boven alle anderen verheven worden’	183

22	‘Buitengewoon deugzaam’	192
23	‘Tiberius dicht bij Caesar’	200
24	‘Wat zou ik nog meer van de onsterfelijke goden kunnen vragen?’	209
25	‘Wat morgen zal zijn, moet je niet vragen’	218
26	‘Altijddurende veiligheid’	226
27	Zuiverder dan Parisch marmer?	235
28	‘Bloedrode kometen’	243
29	Augusta	253
30	‘Zijn moeder Livia wekte zijn wrevel’	261
31	Boven de wet?	269
	Epiloog ‘Zonder spijt bent u uw weg gegaan’	277
	Noten	283
	Bibliografie	295
	Glossarium	303
	Register	307

Van de schrijver

Voor de televisiekijkers uit de jaren zeventig van de twintigste eeuw was Livia een prominente figuur uit de geschiedenis van het oude Rome. Regisseur Jack Pulmans dertiendelige televisiebewerking van de roman *I, Claudius* van Robert Graves presenteerde een interpretatie van de gebeurtenissen waarin Livia de leidende en doorslaggevende rol speelde. Zelfs voor de geïnteresseerde leek op het gebied van de Romeinse geschiedenis is dat verbazingwekkend. In de republiek noch onder het principaat was er sprake van dat een dergelijke macht formeel in de handen van een vrouw kon worden gelegd. Hoe zat het dan met Livia? Wie bedroeg hier wie?

De versie die Pulman en Graves van de grondlegging van het Romeinse keizerrijk gaven, ontleende veel aan het werk van Publius of Gaius Cornelius Tacitus. Diens *Annales*, jaarboeken, uit het begin van de tweede eeuw n.Chr., vormen een buitengewoon levendige beschrijving van het Rome van de eerste keizers. Het doel van het werk was meer dan louter verslaggeving. 'Het heeft niet in mijn bedoeling gelegen uitvoerig melding te maken van alle gevoelens afzonderlijk, tenzij zij zich onderscheidden door iets eerbaars of door hun notoire laagheid, hetgeen mij een allereerste taak van de geschiedschrijving dunkt' schreef Tacitus op bombastisch moralistische toon, 'opdat de deugd aan de vergetelheid wordt onttrokken en opdat men voor verdorvenheid in woorden en daden terugdeinze om de kwade roep bij het nageslacht.' Een aantal van die euveldeedendichten dichtte hij regelrecht aan Livia toe.

Tacitus beschouwde zichzelf als onpartijdig. Andere bewaard gebleven teksten uit de oudheid, met andere kenschetsen van Livia en haar daden, wijzen erop dat Livia het daar niet mee eens zou zijn geweest. Zonder nieuwe fragmenten, verloren inscripties of onbekende papyri op te sporen, heb ik naast Tacitus deze andere bronnen herlezen en talrijke wetenschappelijke werken die aan deze materie gewijd werden. Het was mijn bedoeling om een portret van Livia te schetsen dat niet minder opmerkelijk is dan het beeld van de vileine intrigante uit de koker van Tacitus-Graves-Pulman, maar beter uitgebalanceerd, met meer ruimte voor nuance – en minder burlesk.

Dit boek is geschreven met royale ondersteuning van The Society of Authors, waarvoor mijn dank, in het bijzonder aan de leden van de beoordelingscommissie onder voorzitterschap van Antonia Fraser.

Zoals altijd ben ik tal van mensen dankbaar die op verschillende manieren hielpen bij de totstandkoming van dit boek. In Italië boden Sir Timothy en Lady Clifford me op een kritiek moment gastvrijheid, vriendelijkheid en inspiratie; zonder hun tussenkomst zou dit boek niet zijn geschreven. Ook andere vrienden waren zeer gastvrij tijdens de onderzoeksperiode: Jim en Fern Dickson, Claudia Joseph, Cathy Davey en Ivo en Pandora Curwen.

Dankbaar ben ik ook allen die het manuscript lezen, vragen beantwoordden en advies gaven, onder wie dr. Adrian Goldsworthy, Kathryn Jones van The Royal Collection en in het bijzonder John Everatt, een inspirerende leermeester in de klassieken en een geduldige lezer. De medewerkers van The Library of the Societies for the Promotion of Hellenic and Roman Studies en The London Library waren bijzonder behulpzaam, evenals Ann Price van de Denbigh Library in North Wales, die voor mij het leenschema tussen de bibliotheken organiseerde. Dank ook aan mijn agent, Georgina Capel, en mijn redacteur Richard Milbank.

Voor alle inspanningen achter de schermen ben ik uiteraard grote dank verschuldigd aan mijn fantastische ouders, mijn schoonvader en bovenal aan mijn geliefde vrouw, Gráinne, voor zo veel geduld, aanmoediging en liefde.

‘Weinig waarlijk nobele vrouwen zijn zo boosaardig behandeld als Livia.’

J.P.V.D. Balsdon,

Roman Women: Their History and Habits, 1962

‘Men kan zeggen dat Livia van alle Romeinse keizerinnen haar waardigheid de meeste eer heeft aangedaan en dat zij het karakter ervan het best heeft geschraagd. Augustus dankte een aanzienlijk deel van zijn glorie aan haar, en hij raadpleegde haar niet alleen in de belangrijkste en moeilijkste aangelegenheden, maar volgde haar advies over het algemeen op.’

‘... het valt niet te ontkennen dat er veel slimheid en sluwheid in haar manier van doen school, die de keizer pas op het spoor kwam toen het te laat was.’

‘... zelfs Augustus, met al zijn sluwheid en kunde, kon niet voorkomen dat ze hem bedroog. Ze wist goed hoe ze zijn zwakheid ten volle kon benutten, en ze kreeg zo veel overwicht over hem dat niets het kon weerstaan; van Caesar, de heer van de wereld, mag zeer terecht gezegd worden dat hij de slaaf van Livia was.’

J.R. de Serviez,

De Romeinse keizerinnen, 1718

‘In de huiselijke sfeer cultiveerde ze de oude deugden, hoewel ze toegeeflijker was dan bij vrouwen uit vroeger tijd werd gewaardeerd, een koppige moeder en een volgzame echtgenote, goed aangepast aan de intriges van haar man en de hypocrisie van haar zoon.’

Publius Cornelius Tacitus,

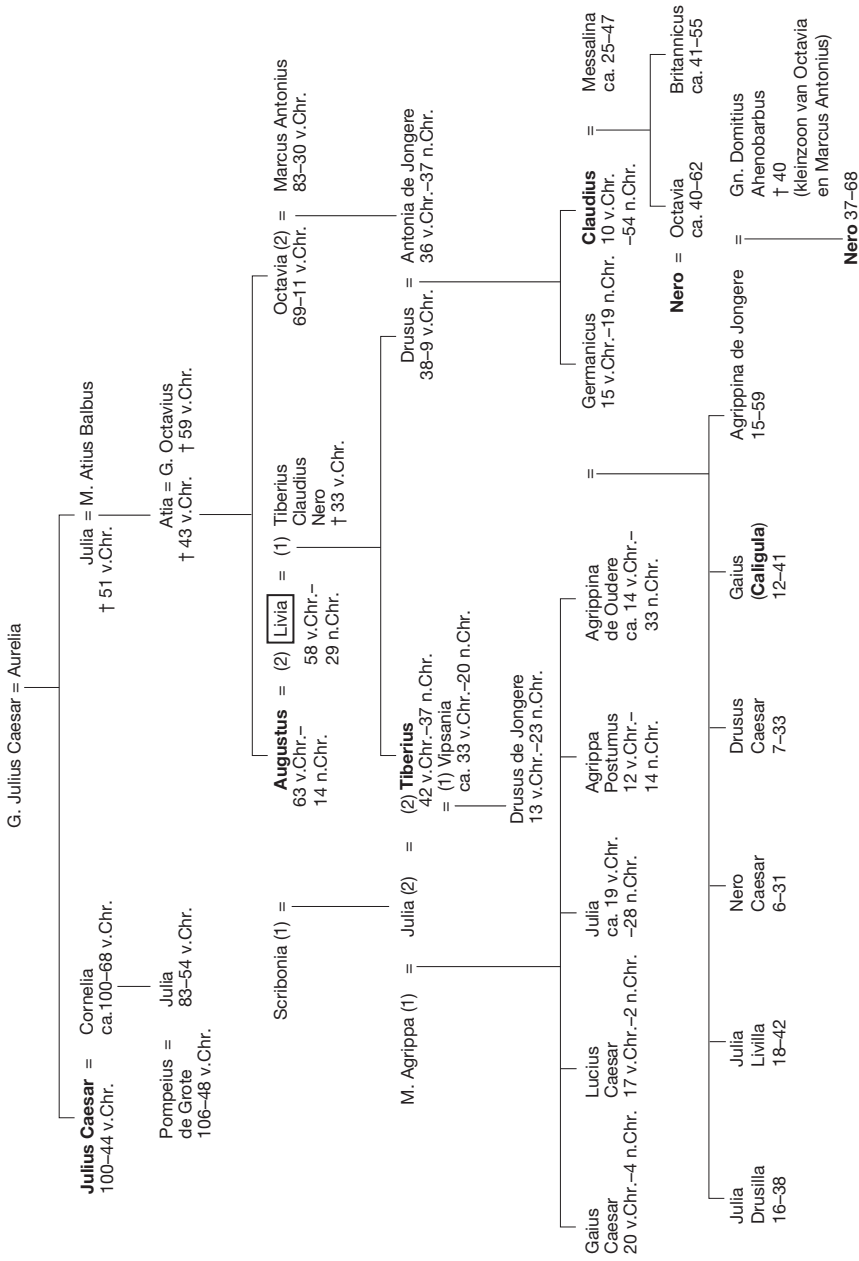
Annales, ca. 115 n.Chr.

‘Geen Romeinse vrouw heeft ooit zo veel macht en invloed uitgeoefend als Livia.’

Donald R. Dudley,

The World of Tacitus, 1968

Liviana, Augustus en de Julisch-Claudische dynastie

Livia was de echtgenote van **Augustus** (r. 31 v.Chr.-14 n.Chr.). Zij was de moeder van **Tiberius** (r. 14-37 n.Chr.) via haar eerste echtgenoot, Tiberius Claudius Nero. Zij was de overgrootmoeder van **Caligula** (r. 37-41 n.Chr.) via haar jongere zoon Drusus. Ze was de grootmoeder van **Claudius** (r. 41-54 n.Chr.), ook via haar jongere zoon Drusus. Ze was de over-overgrootmoeder van **Nero** (r. 54-68 n.Chr.) via haar jongere zoon Drusus en haar achterkleindochter Agrippina de Jongere.

INLEIDING

‘Hij hakte de stamboom omver’

‘Het lijkt mij,’ zegt de verteller in het gedicht ‘Lady Clara Vere de Vere’ (1842) van Tennyson, ‘dat het slechts edel is om goed te zijn. Een vriendelijk hart is meer dan een adellijke kroon, eenvoudige trouw meer dan Normandisch bloed.’

Een eeuw na Tennyson vormden deze regels, in een geest van goedmoedige spot, de inspiratiebron voor een zwart-witfilm die aan weerszijden van de Atlantische Oceaan nog altijd tot de populairste komedies behoort die Groot-Brittannië voortbracht. *Kind Hearts and Coronets*, in 1949 aangeprezen met de slagzin: ‘Hij hakte de stamboom omver’ vertelt het verhaal van Louis Mazzini, een kind voortgekomen uit een laatvictoriaanse mesalliance tussen een Engelse adellijke dame en een Italiaanse operazanger. Na het overlijden van Louis’ moeder weigeren de D’Ascoynes – haar familie – haar lichaam bij te zetten in de familiecrypte. Louis neemt wraak voor deze belediging door alle D’Ascoynes uit de weg te ruimen die tussen hem en de titel van de familie staan. Acht doden later wordt hij, zoals zijn bedoeling was, hertog van Chalfont. Hoewel de bijdragen van Evelyn Waugh en Nancy Mitford, die beiden nu en dan werden opgetrommeld voor assistentie, niet in de uiteindelijke versie terechtkwamen, heeft de film een gelikt plot dat bovendien aantoont dat de oudste grappen soms de beste zijn.

Bijna tweeduizend jaar voordat de camera’s in de Ealing Studio’s begonnen te draaien, werd een man die geboren was als Tiberius Claudius Nero de tweede keizer van Rome, hoewel hij geen bloedbanden had met zijn voorganger, Augustus. Tiberius was de zoon van Augustus’ vrouw Livia en haar eerste echtgenoot Nero. Livia’s tweede huwelijk was net als dat van Mazzini en zijn bruid uit het huis D’Ascoyne de vereniging van een vrouw van hoge en oude adel met een man van relatief onbekende achtergrond. Met tegenzin adopteerde Augustus zijn

stiefzoon, die vijf maanden later 46 zou worden, als zijn erfgenaam. De keizer verkeerde in slechte gezondheid en naderde de aanzienlijke leeftijd van 70 jaar. Hij rechtvaardigde zijn besluit dan ook met het argument dat hij het ‘om redenen van staat’ nam. Het was geen keuze uit genegenheid en hij kwam er slechts toe nadat hij alle alternatieven had uitgeput.

Er waren tijden dat er, afgezien van de keizer zelf, vijf of zes andere kandidaten tussen Tiberius en de hoogste machtspositie stonden aan wie Augustus de voorkeur gaf. Ze stierven allemaal onverwacht en allemaal onder omstandigheden die deels onopgelost bleven. Van de zes overlijdensgevallen werden er vijf door ten minste één klassieke auteur toegeschreven aan de kwaadaardige tussenkomst van Tiberius’ moeder. Livia, zo luidt het verhaal, schrok met haar intriges, haar boosaardigheid en, bovenal, haar grenzeloze moederlijke ambitie en machtswellust, voor niets terug om haar zoon de alleenheerschappij te bezorgen en via hem haar eigen invloed in Rome te bestendigen. Zij is Louis Mazzini zonder de vrolijke onbekommerdheid, opererend op een podium dat groter en duisterder is dan het toneel van de komische opera, en net als Tennysons Lady Clara Vere de Vere is ze een vrouw op een hoge positie, maar met een kil hart en genoeg scheppend in haar wrede machinaties.

In *Kind Hearts and Coronets* schrijft Mazzini zijn memoires en biecht hij zijn geniepige handelwijze op vrolijke toon op. Livia liet geen soortgelijk bericht achter. En dat zou ze ook niet hebben gedaan, want in werkelijkheid zijn er geen aanwijzingen die haar in verband kunnen brengen met de dood van Marcellus, Marcus Agrippa, Gaius en Lucius Caesar, Agrippa Postumus, Germanicus, of zelfs Augustus zelf. Vaak bevond Livia zich op het moment dat haar ‘slachtoffer’ aan koorts of in de strijd opgelopen verwondingen overleed, op honderden kilometers afstand. Maar kennelijk gold voor haar ‘waar een wil is, is een weg’, zodat afstand geen obstakel vormde voor deze meesteres der duisternis. In vrijwel alle gevallen was haar wapen vergif, en tegen zowel het gezonde verstand als de waarschijnlijkheid in, worden wij geacht te geloven dat zij, net als Mazzini, ‘de stamboom omhakte’.

Livia’s eigenlijke ‘misdad’ was niet moord, maar het uitoefenen van macht. In een maatschappij die zo uitgesproken mannelijk was dat de geschiedschrijvers ervan het vermeden vrouwen te noemen, behalve wanneer zij toonbeelden waren van deugd of ondeugd – of, in het unieke maar omstreden geval van Cleopatra, als een zelfstandige heerseres – schiep Livia haar eigen plaats in het openbare leven en haar eigen invloedssfeer. Als de vrouw van de ene *princeps* (‘eerste onder zijns gelijken’) van Rome, werd ze de moeder van diens opvolger, na een

reeks onvoorziene sterfgevallen. Tijdens de vroege jaren van Tiberius' regering beschouwden verschillende bronnen haar als vrijwel zijns gelijke in macht. Onofficieel werd ze bejubeld als 'Moeder van het Vaderland'. Maar de macht die ze uitoefende, was altijd nauwkeurig afgebakend. Met grote volharding beperkte ze haar zichtbare invloedssfeer tot acceptabele, traditioneel vrouwelijke domeinen. Dat ze openlijk werd toegejuicht voor haar bijdrage aan het Romeinse leven was op zich genoeg om haar te veroordelen, niet alleen in de ogen van tijdgenoten, maar ook in die van invloedrijke, latere schrijvers.

Livia werd in 41 n.Chr., twaalf jaar na haar dood, goddelijk verklaard, maar dat was geen garantie voor respect. Met zijn revisionistische *Annales* die minder dan een eeuw na haar dood verschenen, verbande Tacitus haar voor eeuwig naar het griezeltheater. Zijn portret van de vrouwelijke beul, kwaadaardige stiefmoeder en overheersende moeder voor zowel haar eigen familie als de Romeinse staat, werd ten slotte de inspiratiebron voor de Livia van Graves' meeslepende *I, Claudius*. Toen de roman van Graves in 1976 een populaire televisiereeks werd, kreeg Livia twee levens: het ene zoals het uit het schaarse, contemporaine bewijsmateriaal naar voren komt en geschetst wordt door de wetenschap, en daarnaast het intrigerende personage dat actrice Siân Phillips schiep en in de verbeelding van het grote publiek prentte. Om een portret van Livia te schetsen, is het noodzakelijk om tussen deze twee uitersten door te laveren.

Het zou belachelijk zijn te suggereren dat *Kind Hearts and Coronets*, een luchtig naoorlogs niemendalletje verpakt in edwardiaanse opschik, geïnspireerd werd door Tiberius' gang naar de hoogste macht in het oude Rome. Het is dan ook niet mijn bedoeling om in de film of in het gedicht van Tennyson op zoek te gaan naar aanwijzingen die licht zouden kunnen werpen op die vroegere gebeurtenissen. De komedie van Robert Hamer is niet gebaseerd op historische bronnen. Mogelijk roept de mesalliance van Mazzini's moeder associaties op met de operetteachtige huwelijks carrière van de Habsburgse prinses Louise van Toscane, die in 1903 scheidde van de kroonprins van Saksen en vier jaar later, tot consternatie van alle adellijke hoven in Europa, trouwde met de Italiaanse muzikant Enrico Toselli. Maar het verband is vergezocht. Wel interessant is dat een verfijnde, maar vederlichte komedie zestig jaar lang een wereldwijd publiek kon vermaken zonder dat iemand ooit op het idee kwam dat er waarheid achter het verhaal schuil zou kunnen gaan. In het geval van Livia en Tiberius hebben lezers – en later televisiekijkers – echter veel meer geloof gehecht aan een verhaal van soortgelijke strekking, met vergelijkbare wandaden. Wat in de film overduidelijk

fictie is, wordt kennelijk geloofwaardig geacht in de verloren wereld van het oude Rome, hoewel de geruchten over Livia's misdaden bij auteurs vandaan kwamen die niet pretendeerden of probeerden onpartijdig te zijn en die geen moeite deden om hun beweringen hard te maken. Zoals zo vaak lijkt de waarheid rijker en vreemder dan de verbeelding.

'Over de eerste 42 jaren van het leven van de koningin,' schreef Lytton Strachey in zijn *Queen Victoria*, 'schijnt het licht van een grote en gevarieerde hoeveelheid authentieke informatie. Na de dood van Albert daalt er een sluier over neer.' Een soortgelijke sluier ligt er over een groot deel van Livia's leven. Soms ontbreekt ze in de bronnen, en elders wordt ze neergehaald of op een andere wijze aan het zicht onttrokken door het corrumperende effect van de vijandigheid die klassieke historici vertoonden jegens vrouwen in het algemeen en in het bijzonder jegens vrouwen die dicht bij de keizerlijke macht stonden, vooral wanneer ze van Julisch-Claudische komaf waren. Met het oog op deze karige overlevering – stilzwijgen over Livia's kindertijd, bijna-stilte over haar latere jaren – is het niet mogelijk om een conventionele biografie te schrijven over deze vrouw die bijna tweeduizend jaar geleden overleed. Ook is het niet mogelijk, zoals Robin Lane Fox ooit over Alexander de Grote zei, om met gezag stelligheden uit te spreken in haar naam. Dit boek is ten dele een zoektocht, ten dele voorzichtige conclusie.

Fascinerende biografie van de machtigste vrouw van Rome

Livia Drusilla II was de echtgenote van keizer Augustus, de moeder van diens opvolger Tiberius, de grootmoeder van Claudius en de overgrootmoeder van Galigula. Meer dan zeven decennia bracht ze door in het politieke machtscentrum van het oude Rome. Ze was zonder meer de machtigste vrouw uit haar tijd.

De klassieke geschiedschrijvers Tacitus, Suetonius en Cassius Dio schilderen haar af als een manipulatieve echtgenote en een gif mengende stiefmoeder. Auteur Matthew Dennison schetst een completer beeld van deze fascinerende vrouw – de first lady van het *Imperium Romanum* – die dertien jaar na haar dood door haar kleinzoon Claudius vergoddelijkt werd.

Matthew Dennison studeerde in Oxford en Glasgow. Als journalist en columnist schrijft hij onder andere voor *The Times* en *Telegraph Magazine*. *Livia Augusta* is, na *De twaalf Caesars* (Omniboek, 2014), het tweede boek van de veelgeprezen Britse auteur dat in het Nederlands verschijnt. Het is tevens de eerste in het Nederlands verschenen biografie van Livia.

‘Een boeiend en overtuigend portret van een van de invloedrijkste vrouwen in de geschiedenis’

– *Independent*

‘Goed onderbouwd (...) vol smakelijke details’

– *Daily Mail*

ISBN 978-9401905138

9 789401 905138

KOSMOS

Nur 683

Kosmos Uitgevers
Utrecht/Antwerpen

www.kosmosuitgevers.nl